

УДК 331.8

М.О. Кримова, к.е.н., старший науковий співробітник, Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи Національної академії наук України

**ТЕНДЕНЦІ СТРУКТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ПРОПОЗИЦІЙ НА
НАЦІОНАЛЬНОМУ РИНКУ ПРАЦІ**

В статті досліджено основні тенденції виникнення структурних змін пропозиції на ринку праці України. Серед яких, ключовими було означено: трансформації в демографічній структурі населення, трансформаційні зміни у системі підготовки кадрів та професійних уподобань молоді, трансформаційні зміни ціннісних та економічних настанов безробітного та економічно неактивного населення, трансформаційні зміни у територіальній мобільності населення. Проведено оцінку інтенсивності структурних зрушень пропозицій на ринку праці, зокрема в освітньому та професійному сегменті. Визначено найбільш інтенсивні періоди здвигів та їх сукупну глибину, протягом останнього десятиріччя. Встановлено, що для освітньої структури пропозиції характерною була суттєва інтенсивність структурних зрушень з поступовим наближенням до великих змін. Інтенсивність професійних структурних зрушень пропозиції, мала менш сталі показники, однак, так само характеризувалась значною суттєвістю.

Ключові слова: ринок праці, структурні зрушення, пропозиція, трансформація, ціннісні орієнтації, професійна структура, зайнятість, безробіття.

М.А. Крымова

**ТЕНДЕНЦИИ СТРУКТУРНЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ ПРЕДЛОЖЕНИЯ НА
НАЦИОНАЛЬНОМ РЫНКЕ ТРУДА**

В статье проведено исследование основных тенденций структурных трансформаций предложения на рынке труда Украины. Определены следующие основные изменения: трансформация демографической структуры населения, изменения в системе подготовки кадров и профессиональных предпочтений молодежи, изменения ценностных и экономических установок безработного и экономически неактивного населения, изменения в территориальной мобильности населения. Осуществлена оценка интенсивности структурных сдвигов предложений на рынке труда, в частности в образовательном и профессиональном сегменте. Определены наиболее интенсивные периоды сдвигов и их совокупная глубина, на протяжении последнего десятилетия. Установлено, что для образовательной структуры предложения на рынке труда характерна существенная интенсивность структурных сдвигов с постепенным приращением к большим изменениям. Интенсивность структурных сдвигов профессиональной структуры предложения на рынке труда, имела менее стабильные показатели, однако, так же характеризовалась значительной существенностью.

Ключевые слова: рынок труда, структурные сдвиги, предложение, трансформация, ценностные ориентации, профессиональная структура, занятость, безработица.

M. Krymova

**TRENDS OF STRUCTURAL TRANSFORMATION SUPPLY IN NATIONAL LABOUR
MARKET**

In the article the basic tendencies of structural changes occurrence of Ukrainian labor market offers have been researched. Among them, the core tendencies have been defined: transformation in the demographic structure of the population, transformational changes in the system of training and young people professional preferences; transformations of values and economic attitudes of unemployed and economically inactive population, transformational

changes of population territorial mobility. The estimation of structural changes intensity of Ukrainian labor market offers, especially at the educational and professional segment, has been done. The most intense periods of shifts and its total depth for the last decade have been defined. It has been established that the education structure is characterized by significant structural changes intensity with gradual approach to the major changes. The professional structural change intensity of Ukrainian labor market offers has less stable figures, however, is also characterized by significant changes.

Keywords: labor market, structural changes, supply, transformation, values, professional structure, employment, unemployment.

Структурна трансформація ринку праці на сучасному етапі його розвитку зумовлена необхідністю модернізації економіки та структури ринку праці з урахуванням глобальних тенденцій суспільного поділу праці. Водночас специфіка трансформації ринку праці в умовах інноваційних змін є результатом впливу різних чинників, співвідношення яких зумовлює прогресивний або регресивний розвиток структури економічної системи. Відповідно, це залежить від тенденцій змін окремих компонентів ринку праці, зокрема: пропозиції, попиту, інфраструктури ринку праці та соціально-трудових відносин, які формують основу соціального потенціалу інноваційних перспектив трансформації ринку праці.

Питаннями дослідження тенденцій та особливостей розвитку ринку праці займається широке коло дослідників. Найбільш відомими в цьому науковому сегменті є роботи таких науковців, як: Ільч Л.М. [1], Лібанової Е.М. [2], Лісогор Л.С. [2], Петрової І. Л. [3], Шаульської Л.В. [4] та інших. Але недостатньо дослідженими залишаються питання виникнення трансформаційних змін в сфері пропозиції робочої сили, які розповсюджуються не лише на демографічну та професійно-освітню структуру ринку праці, а й компоненти внутрішніх настанов населення, їх мотивації до зайнятості, ставлення до характеру праці та можливостей реалізації професійної мобільності.

Метою статті є дослідження особливостей та глибини структурних зрушень пропозиції на ринку праці України.

В узагальненому вигляді структурні зміни, які виникали при формуванні пропозиції на ринку праці України, в останні роки можна розподілити за наступним блоками факторів: зміни у демографічній структурі населення; зміни у системі підготовки кадрів та професійних вподобань молоді; зміни ціннісних та економічних настанов безробітного та економічно неактивного населення; зміни у територіальній мобільності населення.

1. Трансформаційні зміни у демографічній структурі населення України.

Демографічні характеристики населення країни є відправним чинником оцінки перспектив та можливостей формування пропозиції на ринку праці. Саме від них, у першу чергу, залежить обсяг поточної пропозиції, наявний трудовий потенціал та можливості його формування. Загальноєвропейськими тенденціями у сфері демографічного розвитку є перехід до сучасного типу відтворення населення, який передбачає: скорочення народжуваності та смертності населення, збільшення тривалості та якості життя. У свою чергу, це призводить до поступового постаріння населення, зменшення частки осіб молодшого та працездатного віку. Вищезазначені чинники обумовлюють виникнення дефіциту робочої сили, що призводить до необхідності пошуку більш раціональних методів її використання.

Для України також характерне превалювання загальноєвропейських демографічних тенденцій, дія яких супроводжується впливом таких специфічних чинників як: високий рівень смертності працездатного населення, особливо чоловіків; низький рівень якості соціальних послуг; невисокий рівень достатку населення, тощо.

Усі ці чинники суттєво впливають на перспективи розширеного відтворення населення країни, та формування нормального механізму відтворення ресурсів праці. Підтверджує зазначену тезу аналіз основних показників демографічного розвитку України за період незалежності.

Останні два десятиріччя в Україні характеризувались демографічною кризою. Протягом періоду з 1990 по 2015 роки, чисельність населення скоротилась на 8,9 млн. осіб (20,7%), що стало результатом, передусім, зниження загального рівня народжуваності, збільшення рівня смертності та посилення міграційної активності населення, особливо наприкінці 90-х років. Також на чисельність населення країни суттєво вплинула анексія АР Крим та військові дії на території Донецької та Луганської областей.

За останні роки найбільші демографічні втрати зазнали такі регіони як: Донецька, Дніпропетровська, Луганська, Кіровоградська, Львівська, Харківська та Чернігівська області. Найбільше скорочення за рахунок механічного руху населення мало місце у Донецькій та Луганській областях (у зв'язку з бойовими діями на цій території), а також Чернівецькій, Рівненській, Закарпатській та Кіровоградській областях.

На тлі загального скорочення населення за останні 25 років, відбулося різке скорочення населення працездатного віку, яке формує демографічний базис робочої сили в Україні. Зокрема, загальний показник скорочення населення у віці від 15 до 64 років склав 13,06%; при цьому найбільше скорочення відбувалось за такими регіонами, як: Чернігівська, Донецька, Дніпропетровська та Житомирська області. Незважаючи на посилення негативних демографічних тенденцій, у певних регіонах відбулось збільшення чисельності населення працездатної групи (зокрема, у Волинській, Закарпатській, Івано-Франківській, Рівненській, Чернівецькій області, а також м. Киві.

Співвідношення структурних змін населення за окремими віковими групами підтверджує поступове «постаріння резерву» пропозиції на ринку праці. Це стосується, передусім, контингенту групи населення, яке формує «потенційну пропозицію» (від 15 до 22 років), та групи населення передпенсійного віку (від 50 до 60 років), яке відноситься до «групи ризику виходу» з ринку праці.

Ще одним показником, який підтверджує постаріння сукупної пропозиції на ринку праці, є вікова структура зайнятого та безробітного населення. Протягом останніх 25 років найбільш динамічні зміни чисельності зайнятих спостерігалися у віковій групі населення (50-59 років). Збільшення чисельності представників цієї групи відбувалося не тільки внаслідок постаріння населення працездатного населення, але й збільшення чисельності жінок працездатного віку (до 60 років).

2. Трансформаційні зміни у системі підготовки кадрів та професійних уподобань молоді

Найбільший вплив на структуру та обсяги пропозиції на ринку праці відіграє наявна система підготовки кадрів. Комерціалізація вищої освіти, більш активний розвиток невиробничих галузей економіки, а також зміни мотиваційних та професійних настанов молоді призвели до значних структурних перетворень у структурі напрямів та обсягів підготовки кадрів в Україні.

Сьогодні в Україні підготовка кадрів у вищих навчальних закладах здійснюється за 18 галузями знань, зокрема: освіта; гуманітарні науки та мистецтво; соціальні науки, бізнес і право; природничі науки; інженерія; будівництво та архітектура; транспорт; геодезія та землеустрій; сільське, лісове і рибне господарство та переробка їх продукції; техніка та енергетика аграрного виробництва; ветеринарія; охорона здоров'я; соціальне забезпечення; сфера обслуговування; державне управління; військові науки; безпека та специфічні категорії.

Одним з індикаторів, що характеризує ступінь розповсюдженості та доступності освіти за певним напрямом підготовки чи спеціальності, виступає показник дублювання освітнього напрямку. Його визначення базується на даних офіційної статистики та здійснюється на основі підсумовування кількості навчальних закладів, що надають освітні послуги з підготовки кадрів певного напрямку чи спеціальності. Даний показник є доволі універсальним, і може бути використаний для зіставлення певних напрямів підготовки, регіонів чи типів навчальних закладів.

Найвищий показник дублювання навчальних закладів у 2014/2015 навчальному році було зафіксовано за напрямами підготовки «Економіка та підприємництво» та «Менеджмент і адміністрування». Якщо порівнювати популярність напрямів у навчальних закладах різних рівнів, то у закладах I-II рівнів акредитації друге місце посідає напрям «Інженерія», а у закладах III-IV рівня – «Менеджмент і адміністрування». Достатньо високим є показник дублювання економічних напрямів й в приватних навчальних закладах.

Слід зазначити, що протягом останніх 15 років суттєво змінилася структура навчальних закладів (за окремими напрямами підготовки). На тлі різкого збільшення кількості навчальних закладів, які готують фахівців за економічними, юридичними напрямами, а також у сфері послуг, відбулось скорочення кількості закладів, які здійснюють підготовку за інженерними та сільськогосподарськими напрямами підготовки. Це збільшує диспропорції у структурі попиту на робочу силу (у розрізі професій), а також не відповідає інноваційним напрямам розвитку економіки.

На тлі збільшення обсягів пропозиції освітніх послуг за економічними та гуманітарними напрямами підготовки, відбулось відповідне збільшення чисельності студентів та випускників, які отримують освіту за цими напрямами. Однією з найважливіших причин цього стала орієнтація ринку освітніх послуг не на попит з боку роботодавців (на фахівців), а на «престижний» попит молоді на освіту. Саме тому, у зв'язку з популярністю та престижністю окремих професій у суспільстві, молодь інерційно обирає певний професійний сегмент.

Сьогодні у структурі підготовки кадрів домінує підготовка за такими галузями знань, як: «Соціальні науки, бізнес і право», «Гуманітарні науки» та «Інженерія». Окрім того, саме ці галузі знань зазнали найбільших змін у загальній структурі протягом останніх 10 років. Так, найбільше зростання спостерігалось у сфері «Соціальні науки, бізнес і право» – 10 в.п., «Гуманітарні науки» – 4,8 в.п. та «Транспорт» – 2,8 в.п.

Однак протягом останніх років частка студентів, що отримують освіту за напрямами «Економіка та підприємництво», а також «Право» (відносяться до галузі знань «Соціальні науки, бізнес і право») поступово стабілізувалася. Це було обумовлено не тільки досягненням «граничної межі» цього збільшення, але й скороченням обсягів державного замовлення на підготовку фахівців за цими професіями, починаючи з 2013 року.

Взагалі, враховуючи прийнятий новий Закон України «Про освіту» та реформи у системі формування державного замовлення, структура підготовки кадрів у перспективі буде змінюватися у напрямку збільшення попиту на освітні послуги з боку населення. Поступово актуалізується необхідність стимулювання мотиваційних уподобань молоді, а також сприяння розвитку професійної орієнтації населення України.

Поряд з трансформаційними зрушеннями у напрямах підготовки фахівців, відбуваються зміни і в структурі підготовки та випуску кадрів за освітньо-кваліфікаційними рівнями. Протягом останніх десяти років відбулось різке скорочення частки випускників, що отримали ОКР «Молодший спеціаліст» у навчальних закладах I-II рівнів кваліфікації (на 11 в.п.) та «Спеціаліст» у ВНЗ III-IV рівнів акредитації (на 16 в.п.). Поряд з цим, відбулось збільшення питомої ваги осіб, які отримали кваліфікаційний рівень «Бакалавр» (на 15,3 в.п.) та «Магістр» (на 9 в.п.) (рис. 2.4.) [6].

Причиною виникнення зазначених структурних змін, у першу чергу, є перебудова системи освіти у відповідності до Болонських принципів, в яких відсутні рівні «Молодший спеціаліст» та «Спеціаліст»; по-друге, зазначені вище уподобання молоді щодо рівня освіти, перехід до більш високих освітніх рівнів.

Достатньо високим (порівняно з середньоєвропейським) є середній рівень освіченості населення України у віці старше за 25 років; у 2014 році він досяг рівня 28,5%. Найбільше збільшення населення з вищою освітою за останні 13 років відбувалося у Хмельницькій (на 55,8%), Сумській (на 51,3%), Вінницькій (на 37,2%), Запорізькій (на 33,6%) областях [6]. Водночас спостерігалось скорочення чисельності осіб з вищою освітою у Закарпатській, Івано-Франківській та Рівненській областях; причиною цього, скоріш за все, є найбільший рівень міграційної активності населення у цих регіонах, що призводить до відтоку кваліфікованої робочої сили з вищою освітою за кордон.

Окрім змін, що відбулися у структурі підготовки кадрів за останні 20 років (на тлі збереження високого рівня конкуренції між навчальними закладами, зростання витрат на підготовку кадрів та розвиток технологій) відбулися значні зрушення у формуванні вимог до якості освіти. У зв'язку з цим, поступово розпочався перехід від процесного підходу у навчанні до компетенційного, спрямованого на формування у студента чітко встановлених умінь та навичок, необхідних для майбутньої трудової діяльності. Однак можливості здійснення такого переходу стримуються відсутністю у системі освіти чіткої інформації щодо необхідних для кожної професії компетенцій. Важливим інструментом вирішення цієї проблеми є розробка національної системи кваліфікацій.

Сьогодні в Україні започатковано процес розробки та затвердження Національної системи кваліфікацій, запропоновано методичні підходи до підтвердження неформальної освіти. Розпочався також процес розробки професійних стандартів (на поточний момент розроблено та затверджено близько 15 професійних стандартів). Однак темпи запровадження професійних стандартів є недостатньо високими, мають стихійний характер. Дотепер відсутні чітко сформовані та затверджені критерії розробки професійних стандартів, не затверджені інституції, що відповідають за їх розробку та затвердження.

Ще одним фактором формування пропозиції є *мотиваційні настанови молоді*, які існують в суспільстві. Для більшості розвинених європейських країн нагальною проблемою є низький рівень мотивованості молоді до праці та здобуття освіти. Близько 40% молоді по закінченню середньої школи в Європі не продовжують своє навчання (не отримують професії). Також більшість з тих, хто отримав професійну освіту, не мотивовані до пошуку роботи та подальшого навчання (20%). Для України сьогодні така проблема не є дуже актуальною. Навпаки, за останні 10 років значно збільшилася чисельність осіб, що отримують освіту, ототожнюючи її як сходинку до майбутнього працевлаштування та досягнення відповідного статусу у суспільстві та отримання належного рівня доходу.

За даними дослідження «Перехід молоді України на ринок праці», 84,6% молоді у віці від 15 до 29 років не навчається і вже має освіту.

Серед тих, хто завершив навчання, 43,7% є економічно неактивними; при цьому майже половину складають особи, які мають вищу освіту (45,1%), майже 20% – це молодь з професійно-технічною освітою. Відповідно, значна частка молоді з освітою, яка б могла бути конкурентоспроможною на ринку праці та сформувати висококваліфіковану пропозицію робочої сили, обирає своєю життєвою траєкторією економічну неактивність. Зберігається значною частка молоді, яка припинила навчання до отримання документу про освіту (за даними опитування, їх частка складає майже 10%) [2].

Основними причинами небажання продовжувати навчання є економічні причини (25,6%), бажання працювати (22,7%), створення власної сім'ї (16,6%), незацікавленість у навчанні (16,3%). Принциповими є гендерні відмінності у мотивах припинення роботи: так, чоловіки частіше припиняють навчання у зв'язку з бажанням працювати (30,1%), незацікавленістю у навчанні (23,4%). Жінки ж частіше залишають навчання, оскільки створюють власну сім'ю (31,3%), або мають економічні причини, які не дозволяють їм продовжувати навчання (29,8%) [2].

За цих умов актуалізується питання пошуку можливостей залучення та повернення цих груп населення до навчання та зайнятості, адже країна втрачає молодий, вже певним чином сформований трудовий потенціал, здатний змінити існуючу економічну систему.

Але, незважаючи на наявні негативні тенденції, пов'язані із збереженням значного відсотка економічно неактивної молоді та небажанням їх у деяких випадках продовжувати освіту, значною залишається частка молодих людей, що поєднують здобуття освіти з економічною активністю на ринку праці (майже 18%). Таким чином, достатньо значним є сегмент пропозиції робочої сили (з боку молоді), яка має, з одного боку, активні професійні амбіції, з іншого, потребує додаткових джерел доходу та претендує на нестандартні форми зайнятості.

У зв'язку з цим на ринку праці виникають специфічні форми соціально-трудова відносини зайнятості, які дають змогу доволі вільно розподіляти час на навчання та роботу. За експертними прогностичними оцінками, у майбутньому можливе поступове збільшення частки молоді, зорієнтованої на суміщення освітньої та виробничої діяльності, оскільки рівень отримуваних доходів не відповідатиме потребам. За результатами обстеження, найбільш важливими молоді визначає такі життєві пріоритети як забезпечення гідного рівня життя (32,9%), побудова професійної кар'єри та досягнення найвищого ступеню професіоналізму (26,8%) [2].

Водночас, суміщення молоддю освітньої та виробничої діяльності має як позитивні, так і негативні прояви. З одного боку, це сприяє підвищенню рівня доходів молоді, отриманню додаткових професійних та соціальних компетенцій, формуванню позитивного ставлення до самостійної діяльності та покращення їх соціалізації. З іншого боку, можливе зниження ефективності програм навчання, а також скорочення віддачі від інвестицій у систему освіти.

Викликає насторогу, з боку якісного формування пропозиції на ринку праці, професійні вподобання молоді. Не дивлячись на наявний в країні надлишок робочої сили, за певними професійними групами та прогнозоване збільшення їх пропозиції в майбутньому, за рахунок тих хто зараз вже навчається. Молодь обираючи майбутню професію покладається лише на свої загальні вподобання, престижність та суб'єктивну, з його боку, перспективність отримання окремих професій.

Окремим освітнім фактором структурних змін пропозиції на ринку праці України є збільшення активності дорослого населення до навчання. За останні 13 років має місце поступове збільшення тривалості навчання осіб (у віці 25 років та старше) з 10,9 років у 2001 році до 12,7 років у 2014 році. Передумовою зазначеної позитивної динаміки є розуміння населенням необхідності навчання та особистого розвитку, прагнення отримати більш високі освітні рівні, накопичити нові знання вміння та навички не лише в рамках формальної освіти, а й за рахунок саморозвитку. Мають місце й позитивні зрушення в структурі штатних працівників, які підвищують свою кваліфікацію, так у порівнянні з 2001 роком, цей показник збільшився на 3,8 в.п. та склав у 2014 році 9,4%

3. Трансформаційні зміни ціннісних та економічних настанов безробітного та економічно неактивного населення

Ключовим джерелом формування пропозиції на ринку праці є безробітне населення. За останні дванадцять років суттєвих змін в рівнях безробіття населення майже не відбулось, коливання цих показників мали місце лише в періоди економічних та політичних криз в країні, це в 2009 році та 2014 році. Відносна інтенсивність зростання рівня безробіття у співвідношенні з мінімальним показником 2008 року (6,4% за методологією МОП) в цей період склала (27,2% зростання та 31,1%). Як і в більшості країнах світу, в Україні найбільш схильними до безробіття є молодь у віці 15-24 років.

З боку оцінки структурних трансформацій пропозиції актуальним є дослідження структурних змін безробітного населення за рівнями освіти та професійними групами. Як вже зазначалось раніше, останніми роками в Україні відбувалось загальне зростання чисельності осіб з вищою освітою, схожі тенденції спостерігались й в структурі безробітного населення. Так, у 2014 році, у порівнянні з 2004 роком відбулось збільшення питомої ваги осіб з повною вищою освітою на 14,6 в.п. та базовою вищою освітою на 0,4 в.п.. За іншими рівнями освіти відбувалось скорочення, найбільше було у групі осіб, що мають базову загальну освіту – 9,8 в.п [5].

Оцінка динаміки змін у структурі безробітного населення за освітніми групами свідчить про поступові зрушення у його розподілі, які відбуваються на фоні наявних загальних тенденцій збільшення питомої ваги осіб з вищою освітою в загальній структурі населення країни. Оцінити інтенсивність та дієвість цих змін можна здійснити на основі розрахунку показника інтенсивності структурних зрушень (σ_i).

Для розрахунку цього показника доцільно використовувати наступну формулу:

$$\sigma_i = \sqrt{\frac{\sum (d_i - d_0)^2}{n}} \quad (1) [7]$$

де $d_i - d_0$ - абсолютні зміни поточного показника структурних змін у порівнянні з базовим роком

n – чисельність структурних одиниць

Квадратичний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень в освітній структурі безробітного населення показує, що інтенсивність зрушень в цій сфері мала стали тенденції до зростання. Починаючи з 2006 року, середні коефіцієнти відхилень варіюються у межах від 2,5% до 7,3%, що свідчить про наявність суттєвих структурних зрушень. Головними структурними зрушеннями характеризується період з 2006 до 2012 року. Починаючи з 2013 року освітня структура безробітного населення є відносно стабільною.

Найбільш важливим, особливо з боку оцінки збалансованості ринку праці, є дослідження зрушень професійної структури безробітного населення. Сьогодні в Україні, у зв'язку з специфічністю існуючої методики розрахунку чисельності безробітного населення, оцінити структурні зрушення можна за допомогою двох основних джерел інформації. Перше, це дані державної служби зайнятості, яка надає інформацію щодо зареєстрованого сегменту пропозиції робочої сили на ринку праці. Друге, це дані вибіркового обстеження економічно активного населення, яке враховує до безробітних, усе населення яке не працює та шукає роботу у віці від 15 до 70 років.

Отже, за даними Державної служби зайнятості України, у 2014 році в структурі безробітного населення переважали особи, які мають професії, що належать до групи робітників з обслуговування та налагодження обладнання (18,41%), працівників сфери торгівлі та послуг (14,43%), а також особи, які не мають професій або можуть бути віднесені до категорії найпростіших професій (14,3%).

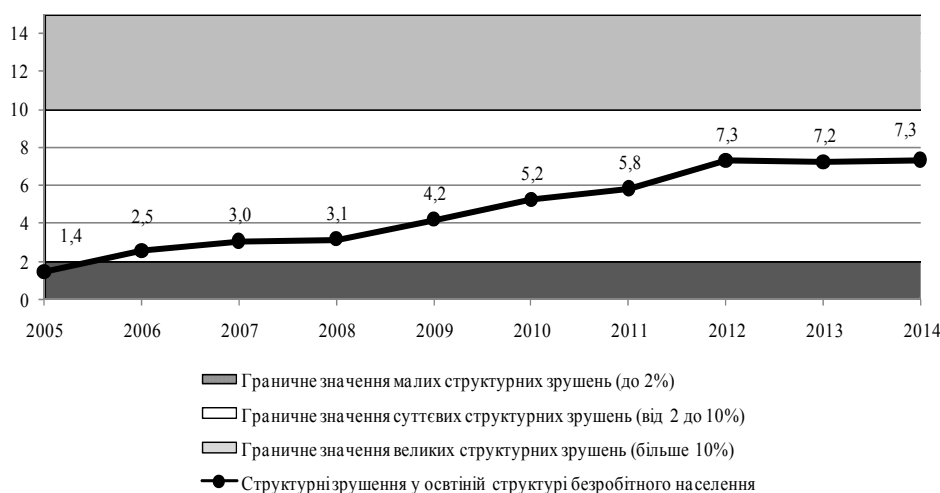

Рис. 1. Інтенсивність структурних зрушень рівня освіти безробітного населення (у відповідності до базового 2004 року)

За інтенсивністю змін у загальній професійній структурі безробітного населення у 2014 році, у порівнянні з 2002 роком, найбільші зміни в питомій вазі мали такі професійні групи, як: найпростіші професії (скорочення на 9,2 в.п.); законодавці, вищі державні службовці та управлінці (збільшення на 6,3 в.п.); професіонали (збільшення на 3 в.п.); кваліфіковані робітники з інструментом (скорочення на 2 в.п.). За загальним щорічним показником інтенсивності структурних зрушень (рис. 2), зміни у професійній структурі безробітного населення (за даними ДСЗ) були не стабільними.

Так, починаючи з 2004 р. по 2008 р. їх інтенсивність зменшувалась, та коливалась у діапазоні від 2,5% до 1,68%, що у цілому можна охарактеризувати як несуттєві зміни в структурі. Починаючи з 2009 р., мала місце тенденція до збільшення інтенсивності структурних зрушень у цьому сегменті пропозиції на ринку праці, однак ці зрушення мали стабільний невисокий показник зростання (коливання в межах 1%). В узагальненому вигляді період з 2009 по 2014 роки характеризувався суттєвими структурними змінами (показник інтенсивності структурних зрушень був вище 2% та варіювався у діапазоні від 2,82% у 2009 р. до 3,96% у 2014 р.).

За даними вибіркового обстеження економічної активності населення України (LFS), структура безробітного населення у 2014 році мала наступний вигляд: найпростіші професії (18,7%), кваліфіковані робітники з інструментом (18,6%), працівники сфери обслуговування та торгівлі (17,3%), оператори та складальники устаткування (14,9%), професіонали (10,7%), фахівці (9,9%), законодавці, вищі державні службовці та управлінці (5,3%), технічні службовці (2,8%), робітники сільського господарства (1,8%) [8]. Найбільші структурні зміни у 2014 році, порівняно з 2002 роком відбувались за такими професійними групами як: професіонали (збільшення на 3,3 в.п.); оператори та складальники устаткування (скорочення на 3,26 в.п.); найпростіші професій (збільшення на 2,26 в.п.); працівники сфери послуг та торгівлі (збільшення на 2,3 в.п.); технічні службовці (скорочення на 2,3 в.п.). Загальна інтенсивність структурних зрушень у професійній структурі непрацюючого населення (за даними LFS), є не високою та має нестабільний характер (рис. 2).

Так, починаючи з 2003 по 2007 роки мало місце зростання інтенсивності структурних зрушень від 0,74% (що ідентифікується як невеликі структурні зрушення) у 2003 році до 2,93% (що ідентифікується як суттєве структурне зрушення) у 2007 році. Починаючи з 2007 р. до 2009 р. структура безробітного населення повернулася до своїх базових показників 2003 року, зменшившись до позначки 1,29%. З 2009 року

розпочався процес інтенсифікації структурних зрушень, максимальні зрушення були досягнуті у 2013 році – 3,1%.

Рис. 2. Інтенсивність структурних зрушень професійної структури безробітного населення (у відповідності до базового 2002 року)

Загальна оцінка структурних зрушень професійної складової безробітного населення за обома джерелами свідчить про нестабільність та невисокий рівень значимості зазначених змін. Тобто структура безробітних є сталою, однак схильною до тимчасових коливань.

Окремою складовою трансформаційних змін у сфері формування пропозиції на ринку праці в Україні є розповсюдження такого явища, як тіньове безробіття. Це явище напряму пов'язане з коливаннями попиту на ринку праці, що виникають на фоні збільшення рівня економічної активності підприємств, або спричинено штучним приховуванням необхідності скорочення чисельності персоналу. З боку формування пропозиції на ринку праці, ця частина населення виступає певним резервом робочої сили, яка може у будь-який момент, вийти на ринок праці в якості активного суб'єкта пошуку нового місця працевлаштування. Так, найбільша питома вага осіб, що працювали в умовах вимушеної незайнятості, за останні 12 років, спостерігалась у 2009 та 2010 роках (відповідно 18% та 14% штатних працівників). Звісно, основною причиною зазначеної ситуації стала економічна криза 2008-2009 року. Однак, незважаючи на різке скорочення цього показника у 2011 році, починаючи з 2012 року відбувається поступове зростання неповної зайнятості в країні і на кінець 2014 року під її впливом знаходилось вже 9,3% штатних працівників.

Особливістю українського ринку праці є тіньовий характер її окремих сегментів, оцінити які дуже важко, у зв'язку з відсутністю чіткої інформації щодо структури попиту та пропозиції на ньому. Але одним з інструментів його дослідження є аналіз даних Інтернет порталів з пошуку роботи. Так, за даними сайту Rabota.ua у 2014 році портрет середньостатистичного кандидата з пошуку роботи був наступним: 53% осіб які шукали роботу були жінки, середній вік складав від 18 до 25 років, 51% пошукачів мали вищу освіту. За професійною структурою серед пропозиції на ринку праці цього сегменти переважають особи, які претендують (мають професію) на посади у сфері торгівлі (12%), адміністративного персоналу (10%), особи які не мають досвіду та починають свою кар'єру (8%), виробництво та інженерія (7%) та інше (рис. 2.16.). За даними іншого порталу з пошуку роботи Headhanter, у професійній структурі пропозиції робочої сили, так само, як і в першому випадку, переважають особи, які

шукають роботу в сфері початку кар'єри (22%), продажу (11%), інформаційних технологій (9%), адміністративний персонал (7%), маркетинг та реклама (6%).

У цілому фахівці-аналітики цих двох порталів стверджують, що останніми роками відбуваються незначні зміни у структурі пропозиції робочої сили. Найбільший приріст відбувається в групі осіб які не мають досвіду та студентів, незначні зміни мали місце серед адміністративного персоналу, банківському секторі та маркетингу. Зменшувалась пропозиція серед фахівців сектору інформаційних технологій та торгівлі.

За останні десять років в Україні відбулись й трансформації у ставленні економічно неактивного населення до реалізації своєї спроможності до праці. Так, відбувається збільшення питомої ваги осіб пенсійного віку, які входять на ринок праці, або ж навпаки не виходять на пенсію, з причини дуже низького рівня достатку, який надає їм існуюче пенсійне забезпечення.

Окрім цього сегменту економічно неактивного населення, певним резервом пропозиції робочої сили на ринку праці є особи, які, за даними вибіркового обстеження економічно активного населення є ідентифіковані як зайняті в домашньому господарстві. За період з 2005 р. по 2014 р. з 13,3% до 18,7%, що в абсолютному вимірюванні складає зростання майже на 445 тис. осіб. У більшості випадків, до цієї категорії населення відносяться молоді жінки, близько 70% з яких мають вищу освіту. Такий стан потребує необхідність перегляду підходів державної політики зайнятості щодо повернення жінок, які певний проміжок часу були незайнятими (у зв'язку з доглядом за дитиною) на ринок праці.

4. Трансформаційні зміни у територіальній мобільності населення.

Військові дії на території двох найчисельніших промислових регіонів України, а також тимчасова окупація окремих регіонів країни призвела до суттєвих змін в регіональній структурі пропозиції робочої сили. Достовірних, повних та якісних даних щодо структури внутрішньо переміщених осіб за регіонами країни сьогодні немає. Існують лише окремі фрагментарні дані Державної служби зайнятості, Міністерства праці та соціальної політики України та дані соціологічних опитувань, за якими можна робити певні висновки щодо професійної структури переселенців, їх економічних намірів та рівня освіти.

В цілому, економічно активне населення, яке переїхало до нових місць проживання умовно, можна поділити на три групи. Перша група, – це ті, хто переїхав разом з своїми підприємствами, тобто залишив за собою попереднє місце роботи. Друга, – це ті, хто втратив роботу, але мають активні наміри до працевлаштування (шукають постійне місце роботи). Третя група, це особи, які не бачать своє майбутнє на новому місці проживання та або не шукають роботи, або шукають роботи тимчасового характеру.

За даними державної служби зайнятості, серед осіб, які були зареєстровані як безробітними з числа ВПО, за статевовіковою структурою більшість складають жінки – 70%, для порівняння в загальній структурі безробітного населення жінки складають 54%. За віковою структурою більшість зареєстрованих ВПО складає молодь у віці до 35 років, у загальній структурі вони складають 48%.

Освітня та професійна структура безробітних внутрішньо-переміщених осіб є різномірною та суттєво різниця від відповідної структури безробітних по Україні. Так, за рівнем освіти серед ВПО переважають особи, які мають вищу освіту (70%), п'яту частину складають особи з професійно-технічною освітою та лише 11% особи, які мають початкову та середню освіту. Для порівняння загальна освітня структура безробітного населення в цей же період була наступною: особи з вищою освітою – близько 45 %; з професійно-технічною – 35%; з середньою та початковою – 20%. Слід зазначити, що часто завдяки своїй більшій освіченості, глибини знань та наявності унікальних для регіональних ринків праці навичок, безробітні внутрішньо-переміщені

особи є більш конкурентоспроможними та мобільними, а отже використання цієї робочої сили може стати стимулом для нового вектору розвитку економіки. Щодо професійної структури ВПО, то її відхилення від загальної структури безробітного населення є наступним (рис. 2.15): законодавці та вищі державні службовці (більше на 10,1 в.п у структурі ВПО); професіонали (більше на 10,9 в.п. ВПО); робітники з обслуговування обладнання (менше на 10,7 в.п. ВПО); найпростіші професії (менше на 5,9 в.п. ВПО).

В загальній структурі зареєстрованого безробітного населення безробітні ВПО, складають близько 2,6%. В професійній структурі безробітного населення 4,8% законодавців та керівників, складають ВПО; 5,6% – професіоналів, так само є з числа ВПО; серед фахівців їх 4%, а серед технічних службовців 2,7%. Однак, слід зазначити, що ці дані не відображають повною мірою чисельність безробітного населення в загальній структурі, адже не охоплюють поточну пропозицію на ринку праці.

Основними регіонами з найбільшим впливом, на структуру формування пропозиції робочої сили, яких мали внутрішньо переміщені особи, є м. Київ, Київська область, Харківська, Одеська, Дніпропетровська, Запорізька, Львівська області, а також не окупована частина Донецької та Луганської областей.

Отже, узагальнюючи проведену оцінку структурних трансформацій та сучасних особливостей формування пропозиції на ринку праці України можна зробити наступні висновки:

1. Протягом останніх двадцяти років відбувається поступове скорочення населення України. Мають місце суттєві зміни у віковій структурі робочої сили, зменшується питома вага молоді на тлі збільшення чисельності осіб старших вікових груп. Позитивні тенденції розподілу робочої сили за віковими групами переорієнтуються на захід країни. Все це призводить до скорочення обсягів сукупної пропозиції на ринку праці України та нерівномірності реалізації можливостей розвитку регіональних ринків праці.

2. В структурі зайнятого населення відбулось збільшення питомої ваги осіб пенсійного віку, особливо в галузях з промисловим орієнтуванням (металургії, машинобудуванні, добувній промисловості та інше). Все це в майбутньому може стати на заваді розвитку окремих сфер економіки в зв'язку з виникненням дефіциту на окремі професії, що відбувається на тлі природного (за віком) вивільнення та відсутності відповідної структури пропозиції молоді робочої сили за окремими професійними групами.

3. Мають місце структурні зрушення у напрямках підготовки молодих фахівців на ринку праці, збільшується чисельність осіб, що отримують вищу освіту, а також тих, що отримують освіту за економічними та гуманітарними напрямами. Така ситуація призводить до загострення наявного в країні структурного дисбалансу на ринку праці та стає на заваді розвитку інноваційного вектору економіки України.

4. Наявні вміння, знання та навички, які є у зайнятого населення та ті, що отримуються молоддю в закладах освіти, не відповідають потребам сучасного суспільства. Не дивлячись на те, що збільшення рівня освіченості людей сприяє зменшенню рівня їх безробіття та збільшенню рівня їх достатку, якість наявних у населення вмінь та знань, є незадовільною.

5. Відбувається трансформація пропозиції робочої сили у напрямку збільшення частки освіченого населення. Мають місце зміни в освітній структурі населення (збільшення питомої ваги осіб з вищою освітою), а також збільшення середньої тривалості навчання та впровадження сучасних форм навчання дорослого населення.

6. Інтенсивність структурних зрушень у професійному розрізі є незначною та має нестабільний характер. Наявні тенденції структурних зрушень варіюються у

діапазоні від 1% до 3%. В професійній структурі безробітного населення переважають особи, які працювали раніше на посадах з обслуговування устаткування, сфері послуг та торгівлі, а також ті, що мають найпростіші професії.

7. Мають місце трансформації життєвих пріоритетів молоді у бік більших переваг до забезпечення власного добробуту та професійного розвитку та кар'єрного зростання, а також забезпечення гідного життя родини. Професійне самовизначення молоді має стихійний характер та не базується на наявних потребах економіки в кадрах та власні здібності, все це призводить до деформації професійної структури пропозиції робочої сили.

8. Відбуваються трансформації структури пропозиції на регіональних ринках праці в зв'язку з масовим вивільненням та переміщенням робочої сили з зон проведення АТО та тимчасово окупованих територій. При цьому, характерною особливістю внутрішньо переміщених осіб є високий рівень їх освіченості, трудової та комерційної активності.

Відсутність прозорої інформації щодо стану ринку праці не дає можливості повною мірою оцінити структуру пропозиції робочої сили. Особливо за рахунок осіб, які знаходяться в активному пошуку нового робочого місця, але не користуються послугами Державної служби зайнятості. У більшості випадків цей сегмент пропозиції формують особи з вищою освітою, які шукають роботу у сфері продажів, початку кар'єри, адміністративного персоналу та інформаційних технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ільч Л.М. Ендогенні та екзогенні детермінанти структурних трансформацій ринку праці на сучасному етапі його розвитку/ Л.М. Ільч // Регіональна економіка: наук-практ. ж-л. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2013. – № 4 (70) – С.61-71.
2. Libanova E. M. Labour market transitions of young women and men in Ukraine /E.M. Libanova, L.S. Lisogor // International Labour Office. – Geneva, 2014. – 96 p.
3. Петрова І.Л. Сучасні технології маркетингу на ринку праці / І.Л. Петрова, І.В. Терон // Сучасні технології маркетингу на ринку праці. Вчені записки Університету "Крок". – 2008. – №18, Т.2. – С. 169-180.
4. Шаульська Л.В. Розвиток економіки знань як передумова трансформації сфери зайнятості /Л.В. Шаульська// Теоретичні і прикладні проблеми моделювання сталого розвитку економічних систем: моногр. / Під ред.. Т.В. Орехової. – Донецьк: Сучасний друк, 2013. – С.415-421.
5. Праця України у 2014 році: Стат. зб. - К.: Держкомстат України, 2015. – 335 с.
6. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2014/15 навчального року: Стат. зб. – К.: Держкомстат України, 2015. – 420 с.
7. Персенева М.В. Критерии классификации показателей структурных различий и сдвигов / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=29633>
8. Економічна активність населення України 2014: Стат. зб. – К.: Держкомстат України, 2015. – 233 с.